

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2011

2

SPOTŘEBA A HOSPODÁŘSKÝ RŮST

ÚVOD

V dnešní situaci, kdy každý mluví o krizi a jejím řešení je důležitá diskuze, která má jedinou otázku: „jak?“. Budu trochu abstrahovat od České republiky nebo Evropské unie, a nastíním jeden z problémů vzhlížení na jeden z nástrojů jejího řešení - stimulace ekonomiky pomocí státních intervencí. Určitě si z toho mnoho států a jejich politických představitelů může vzít nějaká ponaučení.

Všeobecně se v dobách hospodářského poklesu začíná více mluvit o funkci spotřeby a jejího vlivu na hospodářský růst. Mnoho odborníků přisuzuje agregátu spotřeby magickou moc. Politici vydávají nesčetná prohlášení o podpoře spotřeby, o důležitosti dát spotřebitelům peníze do rukou, aby mohli opět nakupovat. Zpravidla se všemocní centrální bankéři shodnou na nejlepším řešení. To je v jejich podání samozřejmě snížení úrokové míry nebo tzv. nalití nových peněz do ekonomiky. Jednoduše natištění několika dalších miliard nekryté měny.

Za podpory mainstreamového tisku se tyto socialistické metody řízení ekonomiky z „vrchu“ prosazují stejně tak lehce, jako zvyšování daní v průběhu válečného období. Oba dva případy spolu souvisí v tom smyslu, že se pod hrozbou vážné situace, doslova za každou cenu, musejí přijmout závažná opatření.

Tyto metody nesdílí všichni ekonomové ani politici. Vznikají potom otázky, které se například ptají, zda je růst opravdu tak potřebný a důležitý, označují to chimérou růstu. Můžeme si pod tím představit cokoliv. Příznivci tohoto smýšlení mají permanentní pocit, že neustálé hnání se za dosažením, co největších čísel v kolonce růstu HDP je nemocí kapitalismu. Dokonce věří, že to je přímo implikací z kapitalistické snahy o dosažení zisků. Nejčastější otázkou bývá: „Potřebujeme opravdu stále a tolik růst?“. Tito myslitelé, nejčastěji politologové, ekonomové a sociologové, kteří si pokládají podobné otázky, většinou dojdou k dalšímu logickému kroku. Tím je přesvědčení, že kapitalisté, v moderním světě zajímavě nazýváni neoliberalisty, jsou synonymem pro konzumní společnost zaměřenou na preferování spotřeby, iracionálního utrácení, hromadění co největšího množství majetku a přepychového života. Ponechám stranou pojem „neoliberalismus“, je to pouhá korektní nadávka používaná socialisty po celém světě pro zastávce svobodného trhu a svobody jednotlivce.

V dalších odstavcích se budu věnovat všem těmto tématům. Zaměřím se na mýtus, který věří, že spotřeba je hybnou silou ekonomiky, respektive jejího růstu. Blíže ale popíšu i proces hospodářského růstu. Tyto dva pojmy - spotřeba a růst - spolu velmi úzce souvisí. Tento vztah je ale trochu jiný, než jak nám ekonomie hlavního proudu, politici a převážná část médií předkládá.

Dříve než se budu zabývat otázkou samotného růstu a tomu, zda je vůbec důležitý, vysvětlím, proč není zvyšování spotřeby tím hlavním pro ozdravení ekonomiky v dobách jejího poklesu.¹

Lehce může vzniknout dojem, že pokud budeme utrácet, oživíme zdecimovanou ekonomiku. Představa, že lidé půjdou do obchodů, budou své prostředky vydávat, růst tržeb obchodníků bude stoupat a oni budou moci vytvořit více pracovních míst, nabídnout větší mzdy a více zaměstnaneckých benefitů, je sice přitažlivá, ale neúčinná a ve svém základu fatálně mylná. Pokud bychom se s tímto pojetím spotřeby ztotožnili, pravděpodobně bychom se shodli na řešení. Tím by bylo jednoznačně poskytnout spotřebitelům více peněz. Mohou to být například levné úvěry.

V dobách hospodářského poklesu je velmi často zmiňován jeden z nejvíce rozšířených ekonomických mýtů. V tisku nebo mezi levicovými ekonomy se nezdáka objevuje tvrzení, že ekonomiku táhne spotřeba, respektive, že zvýšení spotřeby v krizi opět nastartuje ekonomický růst a „společnost“ začne prosperovat. V novinách můžeme číst titulky typu: „Spotřeba stále klesá, oživení v nedohlednu“, „Zvýšení spotřeby roztáčí kola hospodářského růstu“ nebo mezi veřejností všeobecně oblíbený a rozšířený mýtus, že „je krize, nejsou peníze a nikdo nic nenakupuje. Tím se pohřbívá ekonomika“. Tyto absurdní úvahy sdílí ekonomové hlavního proudu a odborníci všech typů - často vycházející z Keynesa.

Celková poptávka ve společnosti - agregátní poptávka (po jejím zvýšení se při krizi tolik volá ze všech stran) - se nemůže uměle zvýšit zásahem všemocného státu. Ten pouze přeskupuje poptávku mezi spotřebitelem, ale přímo ji nezvyšuje. Poptávka se zvyšuje jedině růstem výroby. Z mýtu o blahodárných účincích spotřeby vyplývá, že naopak tou cestou do pekel je preferování úspor.

Ukážu teď, že naopak úspory jsou tím, co „táhne“ ekonomiku. Je důležité rozlišit, jakým způsobem vnímáme slovo „úspory“, zda jako investice, nebo prosté hromadění peněz. Jistě, pokud mluvíme o tzv. úsporách „pod polštář“, nebude to mít v ekonomice skoro žádný pozitivní efekt² (jedná se o hromadění bez příčiny; ostatní možnosti viz níže). Takové peníze nejen že nejsou vynaloženy na spotřební statky, ale zároveň nejsou poskytovány nikomu dalšímu, jako by byly ve formě vkladu do banky. Pokud uložíme peníze do banky, neznamená to, že zůstanou ležet ladem. Znamená to, že je investujeme nepřímo. Budou použity jako kapitál ve formě krátkodobých půjček stabilním firmám, případně jsou použity k nákupu cenných papírů. Banky tyto prostředky půjčují nebo investují dál, protože držet je jen tak by pro ně bylo ztrátové, přicházely by samy o úrok z těchto prostředků. To

¹ O tomto tématu pojednává také můj článek, který je s úpravami přejet z tohoto textu. Dostupný z: <http://www.mises.cz/clanky/labyrinth-myty-vii-spotreba-tahne-ekonomiku-399.aspx>

² Hazlitt, Henry. *Ekonomie v jedné lekci*; Liberální Institut, Praha 2005, str.150

budou dělat pouze v situaci nejistoty a velkého rizika, tedy v období deprese. Větší hotovostní zůstatky jsou pouze výsledkem nejistoty subjektů ohledně vládní politiky. Nutno říci, že tyto umělé rezervy nejsou příčinou krizí (jak se někdy tvrdí), ale až jejím důsledkem. Vznikají většinou po začátku hospodářského poklesu. Jsou důsledkem proto, že lidé si nechávají vyšší transakční zůstatky z prostého důvodu nejistoty. Ať už nejistoty o bezpečí svých vkladů v bance, nejistoty udržení pracovního místa nebo nejistoty ohledně výhledu hodnoty peněz - výše míry (hyper)inflace. Tyto prostředky mohou lidé držet i čistě ze spekulativních důvodů, pokud by očekávali, že si za ně budou v příštích měsících moci koupit více např. cenných papírů díky poklesu jejich cen. To je zcela relevantní. Tento druh úspor ale není skutečnou příčinou depresí, je pouhým logickým následkem chování spotřebitelů.

Ohledně nejistoty ohledně očekávání z vývoje směřování vládní politiky a jak s tím koreluje výše soukromých investic píše Robert Higgs ve své knize *Politická ekonomie strachu*³:

„Budu dále argumentovat v tom smyslu, že hospodářství zůstalo v krizi až do roku 1940 vzhledem k faktu, že soukromé investice se v této době nevzpamatovali z kolapsu let GC.

...

Až po skončení války (a poprvé od dvacátých let) soukromé investice vzrostly a zůstali na úrovni postačující k fungování normální, prosperující ekonomiky.

Budu dále argumentovat, že nedostatečná výše soukromých investic od roku 1935 do roku 1940 byla důkazem přetrvávající nejistoty investorů ohledně současné a budoucí stability jejich majetkových práv. Tato nejistota narůstala, zejména, i když to nebyl jediný důvod, v reakci na charakter zásahů federální vlády a vzhledem k samotné podstatě Rooseveltova Druhého New Dealu z let 1935-1940. Počínaje rokem 1940 se však začala tvář administrativy podstatně měnit s tím, jak na mnoha důležitých pozicích stoupenci velkého podnikání vystřídali oddané zastánce New Dealu. Odklon od New Dealu uspíšily změny ve složení Kongresu po volbách v roce 1938, v nichž významně posílila tzv. konzervativní koalice. V letech 1941-1945 se tyto změny ve vládní politice projevovaly v povaze rozhodnutí ovlivňujících charakter řízení válečné ekonomiky; přesto se v situaci válečné ekonomiky, kdy přímé vládní investice nahradily soukromé, nemohlo omezení obav na straně investorů stát impulsem k oživení soukromých investic.“

Na tomto příkladu z válečného období a válečného řízení ekonomiky je vidět jedna z forem nejistot, které soukromé investory víceméně nutí k malé investiční aktivitě a hromadění úspor. S tím koreluje i ukazatel růstu samozřejmě, kdy oživení přichází až po skončení války. Respektive až v čase, kdy se vládní intervence a vládní investice snižují svou účast v ekonomice.

³ HIGGS, Robert. *Politická ekonomie strachu*; Liberální Institut, Praha 2006. Kap. 5

Bylo by nesmyslné soudit, že osobní úspory jsou něčím škodlivým. Nebo opravdu máme věřit tomu, pokud celý svůj důchod vynaložíme na současnou spotřebu, tak se náš užitek, stejně tak jako užitek „společnosti“, do budoucna nějak zvýší?

Co je tedy důležité v prosperující ekonomice? Nejsou to ani centrální banky, ani spotřeba! Klíčem k prosperující ekonomice je produkce. Hospodářský růst je hnán přizpůsobováním se potřebám spotřebitelů. Díky tomuto efektu se vytváří konkurence, která zvyšuje přebytek spotřebitele tím, že snižuje ceny a zvyšuje kvalitu zboží. Proto není dobré vydat se cestou podpory poptávky a zvýšením oběhu peněz v ekonomice, tedy „dát“ spotřebitelům více peněz do rukou, jak se tak často zmiňuje. Jak píše Mises: „Základním prvkem „neortodoxních“ teorií propagovaných jak všemi socialisty, tak všemi intervencionisty je tvrzení, že stále se opakující hospodářské krize jsou jevem nerozlučně spjatým s fungováním tržního hospodářství. Zatímco socialisté jsou přesvědčeni, že pouze nahrazení kapitalismu socialismem nás může tohoto zla zbavit, intervencionisté věří, že je v rukách vlády napravit fungování tržního hospodářství a nastolit, jak říkají, „hospodářskou stabilitu“. Tito intervencionisté by měli pravdu, kdyby jejich plán proti vzniku depresí měl za cíl rozhodné zřeknutí se politik úvěrové expanze. Tuto myšlenku však dopředu zavrhnou. Jejich cílem je stále více a více nových úvěrů a vyhnutí se vzniku depresí prostřednictvím speciálních „proticyklických“ opatření.“⁴

Nalítím nových peněz do ekonomiky se pouze vytváří iluze vyšších úspor, než které ve skutečnosti jsou. Co následuje? Centrální bankéři ve snaze oživit ekonomiku a znovu nastartovat růst začnou ve velkém tisknout peníze a uměle sníží úrokovou míru. Úvěry budou dostupnější, peníze levnější a při nižší úrokové sazbě bude existovat tendence k větší poptávce po zápůjčitelných fondech. Tento přístup je cestou do pekel. Realizují se projekty, které by při současné přirozené úrokové míře nemohly být ziskové, jednoduše se tím zvyšuje tlak na poptávku po práci a materiálu. Tím ale dochází ke zvýšení cen výrobních prostředků a mezd, což má za následek zvýšení cen spotřebního zboží. Implicitní problém je v tom, že množství práce ani materiálu se nezvýšilo. Pouze se přesunuje od jednoho k druhému a inflace pokračuje. Pokračuje ale jen do okamžiku, kdy si lidé uvědomí, že nezastavení jejího růstu není otázkou krátkodobou, a tak se hodnota jejich peněz neustále snižuje. Vzniká panika, která ústí k hromadnému se zbavování peněžních prostředků, kdy lidé nakupují téměř vše jen, aby vyměnili čím dál se znehodnocující se peníze za zboží všeho druhu.⁵

Není řešením vytvářet umělou poptávku po něčem, co by se ve skutečnosti na trhu ukázalo jako neziskové. To vede pouze k inflaci a zvýšení cen zboží, tedy k snížení kupní síly spotřebitelů. Naopak je třeba umožnit co nejlepší podmínky nejen k vytváření produkce, ale hlavně k vytváření úspor, které

⁴ MISES, L. V. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*; Liberální Institut, Praha 2006, str. 714

⁵ Blíže k rakouské teorii hospodářského cyklu - Vladimír Krupa:
Dostupné z: <http://www.mises.cz/clanky/rakouska-teorie-ekonomického-cyklu-8.aspx>

zvýšení produkce financují. To je zdrojem hospodářského růstu. Podporou produkce nemyslím dotování podniků nebo jakékoliv jiné stimuly na podporu producentů. Podporou myslím to, aby producenti byli co nejméně omezeni v alokování vlastního kapitálu - vyhledávání nejvýnosnějších možností tam, kde sami uznají za vhodné.⁶

Ekonomové razíci teorii o blahodárné spotřebě a zdrcujících účincích jejího případného poklesu zcela opomíjí důležitý fakt, že nejenže v tržní ekonomice funguje jakýsi cenový mechanismus, který trhy vyčišťuje, tudíž nevzniká tzv. nadvýroba. Vyčišťují je ceny, které se pokaždé přizpůsobují. Přizpůsobení se cen poptávce je mechanismus, který právě řeší problém nadvýroby. Tedy situaci, kdy je nabídka zboží tak vysoká, že neodpovídá poptávce po něm, což by znamenalo hromadění zásob na skladě, snížení příjmů prodejců, snížení mezd v odvětvích spotřebního zboží atd. Tento pohled je ukázkou nepochopení fungování tržní ekonomiky.⁷ Skvěle to vysvětlil F.A. Hayek ve svém článku "The 'Paradox' of Savings".⁸ Opomíjejí zároveň, že při snížení výdajů na spotřební zboží jsou tyto prostředky použity na kapitálové statky. Peníze, které jdou na úspory místo na momentální spotřebu, nemusí ovlivnit celkové výdaje v ekonomice. Ty se nemusí snížit ani o jedinou korunu. Úspory tedy neznamenají příčinu poklesu. Z čehož implicitně vyplývá, že mezi zvýšením spotřeby a hospodářským růstem kauzalita neexistuje, jak naznačují např. keynesiánské modely agregované ekonomiky. Rozdíl mezi odloženou spotřebou a současnou spotřebou je pouze takový, že pokud spotřebitel odloží (spoří) část své současné spotřeby, pouze tím poskytuje prostředky někomu jinému, který je použije ke zvýšení výroby. Úspory jsou tedy akorát jinou formou výdajů. Celková výroba se zvyšuje díky úsporám, které mohou být použity na kapitálové investice. Bez úspor by se výroba nezvyšovala. Logickým závěrem poklesu úspor a zvýšení výdajů na spotřební zboží by byl tlak na zvýšení ceny tohoto zboží a snížení ceny kapitálových statků. V důsledku toho by v odvětví kapitálových statků existovala tendence na snížení pracovních míst nebo mezd. Celkovým efektem by byla menší úroveň výroby.

Je zajímavé, že kapitalismu je vyčítán důraz na konzum, orientace na spotřebu. Je to ale úplně naopak. Orientace na spotřebu je levičáckým výdobytkem a dědictvím keynesiánství. Více o tom píše například Steven Horwitz v článku „Consumerism is Keynesianism v Freeman magazine, 12/2010.⁹

⁶ HAZLITT, Henry. *Ekonomie v jedné lekci*; Liberální Institut, Praha 2005

⁷ Blíže se tomuto tématu věnoval Pavel Ryska ve svém článku:

Dostupném z: <http://www.libinst.cz/komentare.php?id=588>

⁸ <http://mises.org/daily/2804>

⁹ <http://www.thefreemanonline.org/headline/consumerism-is-keynesianism/>

Pokud se podíváme na růst jako takový, nejde o to, zda je udržitelný nebo neudržitelný. Jak píše Murray Rothbard: „Každý má takový růst, pro jaký se rozhodne.“¹⁰

Ano, každý ať si zvolí, zda chce růst nebo ne. Je totiž výhradně právo každého jednotlivce pracovat málo nebo hodně. Stejně tak o tom, jak chce alokovat spotřebu volného času a práce. Nebo kolik bude spořit, spotřebovávat apod.¹¹

¹⁰ Originál: Rothbard, Murray: *Man, Economy, and State*, Mises Institute, 1993, str. 832, citováno z , Josef. *Trh v čase a prostoru*; Liberální Intitut, Praha 2000, str. 20.

¹¹ K tomuto tématu blíže: ŠÍMA, Josef. *Trh v čase a prostoru*; Liberální Intitut, Praha 2000, str. 20

Literatura

HAZLITT, Henry. *Ekonomie v jedné lekci*; Liberální Institut, Praha 2005

HIGGS, Robert. *Politická ekonomie strachu*; Liberální Institut, Praha 2006

MISES, L. V. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*; Liberální Institut, Praha 2006

ROTHBARD, Murray. *Ekonomie státních zásahů*; Liberální Institut, Praha 2005

ROTHBARD, Murray. *Zásady ekonomie*; Liberální Institut, Praha 2001

ŠÍMA, Josef. *Trh v čase a prostoru*; Liberální Institut, Praha 2000

Zdroje:

<http://www.libinst.cz/komentare.php?id=588>

<http://mises.org/daily/2804> - "The 'Paradox' of Savings"

<http://www.mises.cz/clanky/labyrinth-mytu-vii-spotreba-tahne-ekonomiku-399.aspx>

<http://www.mises.cz/clanky/rakouska-teorie-ekonomického-cyklu-8.aspx>

<http://www.thefreemanonline.org/headline/consumerism-is-keynesianism/>